

БУХОРО НИКОҲ ТҶИИ ОЛҚИШЛАРИ

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.6.6.030>

Шербекова Гавҳар Яхшибаевна,

Бухоро давлат университети таянч докторанти

<https://orcid.org/0000-0002-1367-3920>

Аннотация. Мазкур мақолада никоҳ тўйига хос бўлган фольклор жанрлари тизимида олқиш жанри, унинг Бухоро никоҳ тўйларига мос локаль хусусиятлари ҳамда ўзига хосликлари хусусида сўз юритилган. Қадимдан келин ва кўёвдан иборат янги оила олқиш айтиши зарурий шарт сифатида қаралган ва бунга жиддий муносабатда бўлинган. Шу каби тушунчалар асосида Бухоро никоҳ тўйида ҳам келин-кўёвларга, улар орқали икки қуда томон аъзоларига олқиш айтиши анъанаси тўй жанрлари ижро композициясида мустақил зарурий узв сифатида сақланиб келмоқда.

Калит сўзлар: никоҳ тўйи, олқиш, ёр-ёр жанри, мотив, айтувчи ва тингловчи, кўёвга бағшланган олқишлар, келинга бағишланган олқишлар.

БЛАГОПОЖЕЛАНИЕ НА БУХАРСКОЙ СВАДЬБЕ

Шербекова Гавҳар Яхшибаевна,

PhD докторант Бухарского государственного университета

Аннотация. В данной статье рассматривается жанр благопожелание в системе фольклорных жанров, типичных для свадьбы, его локальные особенности, характерные для Бухарских свадьбы. С незапамятных времен благопожелания для новой семьи, состоящей из жениха и невесты, считались необходимым условием и относились к ним серьезно. На основе сходных представлений традиция аплодировать жениху и невесте на бухарской свадьбе, а через них и представителям двух сторон, сохраняется как самостоятельный необходимый член в составе свадебных жанров.

Ключевые слова: свадьба, аплодисменты, жанр, мотив, рассказчик и слушатель, благопожелания жениху, благопожелания невесте.

BUKHARA WEDDING GOOD WISHES

Sherbekova Gavkhar Yakhshibaevna,

PhD student of Bukhara state university

Abstract. This article discusses the genre of applause in the system of folklore genres typical of weddings, its local features and peculiarities typical of Bukhara weddings. From time immemorial, applause for a new family consisting of a bride and groom has been considered a necessary condition and has been taken seriously. On the basis of similar notions, the tradition of applauding the bride and groom at the Bukhara wedding, and through them to the members of the two parties, is preserved as an independent necessary member in the composition of wedding genres.

Key words: wedding, applause, genre, motif, narrator and listener, applause for the groom, applause for the bride.

КИРИШ. Олқишлар – Бухоро никоҳ тўйи фольклори жанрлари орасида ўз ўрнига эга. Мазмунига кўра, оила кураётган жуфтликка бахт-саодат, кўша қариш, ўзидан кўпайиш, фаровон яшашдек эзгу истакни бадий ифодалашга қаратилган никоҳ тўйи олқишлари, одатда, унга оид удумлар таркибида ижро қилинади.

Олқишларнинг келиб чиқишига қадимги одамларнинг сўзнинг сеҳр

кудратига, [1, 63-67] нариги дунё, ўликлар мамлакати ҳамда абадий ҳаёт ҳақидаги асотирий қарашларга ишончи асос бўлгани айтилади [2, 11]. Шунинг учун қадимдан ўзга хонадонга турмушга узатилаётган қизларга ҳам олқишу дуолар айтилиб, уларнинг бошқа муҳитдаги ҳаётига омад тиланган. Қизнинг ёки йигитнинг янги хонадонга кириб бориши учун “сеҳрли сўз” – олқиш айтиш зарурий шарт сифатида қаралган ва бунга жиддий муносабатда бўлинган. Шу каби тушунчалар асосида Бухоро никоҳ тўйида ҳам келин-куёвларга, улар орқали икки қуда томон аъзоларига олқиш айтиш анъанаси тўй жанрлари ижро композициясида мустақил зарурий узв сифатида сақланиб келмоқда.

Натижа ва муҳокамалар. Бухоро никоҳ тўйи олқишлари алоҳида жанр сифатида ёки унга алоқадор ёр-ёр жанри таркибида учрайди. Масалан, бунга “Оппоқ уннинг урвоғи” (Қоракўл воҳаси халқ кўшиқлари) тўпламида “Дуо билан эл кўқарар” (олқишлар) қисмида “Тўй олқишлари” деб келтирилган фольклор намуналарини мисол қилиш мумкин [3, 100-102]

Омин деб кўтаринг қўлларингизни,
Худойим оқ қилсин йўлларингизни,
Омин деганлар доимо омон бўлсин,
Яна тўкин сочин-у, хур замон бўлсин.

Дарҳақиқат, олқиш айтаётганда, уни айтувчи ҳам, бошқа тингловчилар ҳам икки қўлини кўкрагидан баланд, юраги баробарида кўтариб, “омин” сўзини айтганча, олқишга кўшилади. Бундай олқишларда Худодан, азиз авлиёлардан, Хизрдан, эранлардан мадад сўраш мотиви алоҳида ўринга эга. Бу ҳақда уларда шундай дейилади:

Хизр бобо назар қилсин,
Ғойибларни ҳозир қилсин,
Ҳар банданинг мушқулини,
Худонинг ўзи осон қилсин.

Никоҳ тўйи олқишларини йўналтирилган объектига қараб, мазмунан бешга бўлиб ўрганиш мумкин.

1. Келинга бағишланган олқишлар. Уларда, асосан, келинчакнинг қадами кутлуғ келиши, ўзидан кўпайиши, серфарзанд бўлиши, қатор ўғиллар туғиб, халқ ичида тили узун бўлиб юриши истаги изҳор қилинади:

Бешта-ўнта паҳлавон
Ўғлинг бўлсин, ёр-ёр.
Халқ ичида тилларинг
Узун бўлсин, ёр-ёр.

Ёки яна:

Узумдек мева берсин,
Гужумдек соя берсин,
Буккани барак бўлсин,
Тукқани бувак бўлсин.
Бошлари ошоқ бўлсин,
Тиллари юмшоқ бўлсин.

2. Куёвга бағишланган олқишлар. Уларда куёв боланинг бой-бадавлат, сахий, йигит боши ҳамиша омон бўлиши, кўп ўғиллар кўриши, ўғиллари ризқли, довли, ҳовлили бўлиши ният қилинади. Масалан:

Куёв йигит бой бўлсин
Кўролмаган вой бўлсин.
Меҳмонларга қўй берсин,
Изидан кўк чой берсин.
Худонинг ўзи асрасин,
Йигит боши омон бўлсин.

Ун тўққиз ўғлинг бўлсин,
Ичинда бири хон бўлсин,
Тепган ери нон бўлсин.
Этган иши довли бўлсин,
Уй-жойи кенг ҳовли бўлсин.
Ола кўзли паризод,
Ҳаммадан қолсин яхши зот,
Омин, оллоҳу ақбар!

3. Келин-куёвга баравар айтиладиган олқишлар. Бундай олқишларда уларнинг бешик тўйига тезроқ етиб, элга тўй беришлари, қизларининг юзи оқ, ўғиллари кўшоқ, бешиклари тилладан, ёпинчиғи қулладан, ризқи бутун, боши тош бўлиши тилақ қилинади:

Ризқингиз ошдан бўлсин,
Бошингиз тошдан бўлсин,
Танангиз дард кўрмасин,
Обрўйингизга гард кўнмасин,
Кўрганингиз тўй бўлсин,
Сўйганингиз кўй бўлсин,
Юрагингиз ғам кўрмасин,
Кипригингиз нам кўрмасин.

4. Тўйга йиғилган элга қаратилган олқишлар. Уларда асосий эътибор эл хотиржамлиги, фаровонлигини тилашга қаратилади.

Илоҳи омин!
Тўй-томоша, соғлик-тинчлик бўлсин,
Дастурхонимизга қут-барака берсин,
Юрганимиз йўл бўлсин,
Экканимиз гул бўлсин,
Киссамиз тўла пул бўлсин,
Сўйганимиз кўй бўлсин,
Кўрганимиз тўй бўлсин,
Дўстларимиз бергани гул бўлсин,
Душманлар куйиб кул бўлсин,
Ақлсизга ақл берсин,
Сабрсизга сабр берсин.
Иймонингизга иймон берсин,
Бефарзандга фарзанд берсин,
Уйларингиз нурга тўлсин,
Қучоғингиз гулга тўлсин,
Яхши ниятга ошно этсин,
Ҳар ким ўз ниятига етсин.

Бу типдаги олқишларда тўй кўриш ҳар бир инсоннинг орзу-истаги эканлиги, ҳар ким бу кунни умид билан кутиши, шунинг учун умид қилганларга эзгу нияти ушалишини тилаш мотиви ҳам учрайди:

Йўлга юрган оч бўрилар
Кўйни есин, ёр-ёр.
Умид билан қиз боққанлар,
Тўйни есин, ёр-ёр.

5. Юрт тинчлигини тилашга қаратилган олқишлар. Унда Яратгандан юрт ва эл хотиржам бўлиши истаги билдирилади:

Юртимизни, элимизни,
Хавфдан хатардан,
Боладан батардан,
Кўринар-кўринмас,
Офатдан, кулфатдан

Худонинг ўзи асрасин.

5. Икки томон кудаларга бағишланган олқишлар. Уларда иккала тараф кудаларнинг аҳиллигини тилаш мотиви устуворлик қилади.

Икки қуда бераётган

Тўйи муборак, ёр-ёр.

Куёв-келинга қурилган

Уйи муборак, ёр-ёр.

Ёки:

Улаштирган ўзи узилиштирмасин,

Яхшиларга ёндаштирсин,

Ёмонлардан адаштирсин,

Кудачилигимиз минг йилчилик бўлсин!

Юқорида таъкидлаганимиздек, никоҳ тўйи олқишлари баъзан айрим ёр-ёрларнинг таркибида учрайди. Биз уларни шартли равишда “олқиш-ёр-ёрлар” деб аташни маъқул кўрдик. Уларнинг аксарияти келинга қаратилган олқиш-ёр-ёрлардир. Масалан:

Борган жойинг боғ билан

Бўстон бўлсин, ёр-ёр.

Кўролмаган душманинг

Ҳайрон бўлсин, ёр-ёр.

Тахта-тахта кўприкдай,

Тахтинг бўлсин, ёр-ёр.

Пайғамбарнинг қизидай,

Бахтинг бўлсин, ёр-ёр.

Қўша-қўша қуръонхон,

Ўғлинг бўлгай, ёр-ёр.

Олтин қобок отилган,

Тўйинг бўлгай, ёр-ёр [3, 38-39].

Бундай олқиш-ёр-ёрларда келинга қарата яна “Олтин билан қуршалган айвонда бўл”, “Куёв билан бир умр давронда бўл”, “Бориб тушган жойинг боғлар бўлсин”, “Қизим тушган уйларда тўйлар бўлсин”, “Жон синглим, жоним синглим, омонда бўл”, “Етилганда қанотинг қайрилмасин”, “Қурилганда асбобинг бузилмасин”, “Келин пошша янги уйлар қутлуғ бўлсин”, “Ўғил-қизлар хандасига шу уй тўлсин”, “Биздан сизга қиз борар, бўлгай омон” каби мисралар келтирилади.

Куёвга қаратилган олқиш-ёр-ёрлар ҳам мавжуд. Улардан бирида шундай дейилади:

Куёв бола-укамнинг

Йўли бўлсин, ёр-ёр.

Янги чиққан парчадан

Тўни бўлсин, ёр-ёр.

Айрим олқиш-ёр-ёрларда келин-куёвга баравар олқиш изҳор қилинган:

Иккаласи қўша қариб,

Даврон сурсин, ёр-ёр.

Бир-бирига меҳрин қўйиб,

Достон бўлсин, ёр-ёр.

Ажиригдай томир қўйиб,

Кўкаришсин, ёр-ёр.

Чирмовикдай бир-бирига,

Ўрашишсин, ёр-ёр [3, 68].

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, никоҳ тўйи олқишларида, биринчидан, келин-куёвга фарзанд тилаш мотиви устиворлик қилади:

Паризодга ўхшаган,

Қизинг бўлсин, ёр-ёр.

Ойлар ўтиб олдинда,
Ўғлинг бўлсин, ёр-ёр.
Ўнг ёнингда ўйнаган
Ўғлинг бўлсин, ёр-ёр.
Қизил гулдай очилган,
Қизинг бўлсин, ёр-ёр [3, 68].

Кўпинча уларга “Саодатли фарзандларинг, ўғлинг бўлсин”, “Кўлидаги кушлари фарзанд бўлсин” деб ният қилинади.

Иккинчидан, келин-куёвнинг рўзгорли қутли, файзли, барокатли бўлиши тилаги билдирилади. Бунинг учун “Дастурхонингда тўққиз турлик таом бўлсин”, “Олтин билан кумушдан томинг бўлсин”, “Қилган ишинг ҳамиша енгил бўлсин”, “Рўзгоринг қутли бўлсин”, “Бошидаги жиғаси давлат бўлсин” дея тилак билдирилади.

Учинчидан, келин-куёвга кўша қариш саодатига эришиш истаги тиланади. Бу эзгу ният олқиш-ёр-ёрларда “Бирингиз хур, бирингиз гул қайрилмангиз”, “Замон охир бўлгунча, айрилмангиз, бир юрингиз”, “То қиёмат кунигача, бир бўлингиз”, “Бир чиройли шу қизга умр берсин, пул сарфлаган йигитга насиб қилсин”, “Давлат билан етгайсан муродингга, ҳеч ниҳоят бўлмагай, авлодингга” деган эзгу ниятлар айтилади.

Кўпинча олқишлар бирор удум таркибида айтилиши маълум. Худди шунингдек, никоҳ тўйининг турли удумлари билан боғлиқ ҳолда айтиладиган олқишлар ҳам кенг тарқалган. Улардан бири келин келганда, уни супра олдига ўтиргизиб, “рўзгорли бутли (тўкин) бўлсин деган ниятда ун элатиш ҳамда куйрук (кўйнинг думба ёғидан) тўғратиш удумидир. Шу жараёнда, одатда, кўйидаги олқиш-ёр-ёр айтилади:

Кўша-кўша кокилли
Ўғлинг бўлсин, ёр-ёр.
Тўғраганинг ёғ билан
Куйрук бўлсин, ёр-ёр.

Шуниси ҳам борки, баъзан ёр-ёрлар таркибида қарғиш жанрига хос ёмон ният айтиш ҳолати ҳам кузатилади:

Куёв чеккан чилимнинг
Найи синсин, ёр-ёр.
Синглим, урса куёвнинг
Кўли синсин, ёр-ёр.
Олқишлар айрим ўланларнинг мазмунига сингдирилгани ҳам аёнлашади:
Ҳой, ҳой ўлан, жон ўлан,
Саман бўлсин, ёр-ёр.
Узоққа тушган ёш синглим,
Омон бўлсин, ёр-ёр.

Хулоса. Хулоса қилиб айтганда, Бухоро никоҳ тўйи олқишлари шу маросим таркибига жуда чуқур сингиб кетган бўлиб, оммавийлик касб этган. Улар ҳатто маросимни ташкил қилиш ҳамда маросим иштирокчиларини руҳан яқинлаштиришда муҳим коммуникатив, эстетик вазифа бажариб келиши аёнлашади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каташ С.С. Алкыш сос (благопожелания) – древний жанр алтайского фольклора. Улагашевские чтения. Вып. I. – Горно-Алтайск, 1979. – С.63-77.
2. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. – М.: Изд-во МГУ. – Л., 1946. – С.11.
3. Оппоқ уннинг урвоғи (Қоракўл воҳаси халқ кўшиқлари). Тўплаб, нашрга тайёрловчилар ва изоҳлар муаллифлари: М.Жўраев, М.Жўраева. Нашр ташкилотчилари ва сўз боши муаллифлари. Р.Абдуллаев, С.Ғайбуллаев. – Тошкент: Lesson press нашриёти, 2021. – Б.100-102.